

A KOMMUNISTA NEVELÉS FOGALMA ÉS SZEREPE A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉBEN *

ÁGOSTON GYÖRGY

I

A kommunista nevelés meghatározása

A kommunista nevelés fogalmának meghatározása nem egyszerű feladat. Az általam történő meghatározás csupán kísérlet, amely vita tárgya lehet.

Véleményem szerint a kommunista nevelés a Nagy Októberi Szocialista Forradalom következményeképpen először létrejött, új, szocialista termelési viszonyokra épülő nevelés, amelynek a felnövekvő nemzedékből olyan sokoldalúan képzett emberek kialakítása a feladata, akik képesek felépíteni és megvédelmezni a szocialista és azután a kommunista társadalmat.

A fent meghatározott kommunista nevelés a kommunista pedagógia tárgya.

Ez a meghatározás utal először is a nevelésnek arra a jegyére, amely független a konkrét történelem viszonyoktól, amely jellemzi a nevelést, mint az emberi társadalom általános és örök kategóriáját; arra t. i., hogy a nevelés a felnövekvő nemzedékre irányuló hatás. A nevelésnek ezt az általános jellemző vonását a következőképpen fogalmazta meg a Szovjetunióban »A nevelés, mint társadalmi jelenség sajátosságai«-ról lefolyt vita zárócikke.¹

»Az általában vett, a konkrét történelmi viszonyoktól független nevelés a felnövekvő nemzedékek fizikai és szellemi fejlődésének, s a régi és új nemzedék között a történelmi fejlődés folyamán fennálló folyamatos kapcsolat biztosításának az eszköze.«

Ezek szerint a kommunista pedagógia által tudományos vizsgálat tárgyává tett kommunista nevelés csupán a gyermekek és az ifjúság nevelését tartja szem előtt és nem foglalkozik a felnőttek nevelésével és átnevelésének kérdésével.²

Ugyanakkor a kommunista nevelés fenti meghatározása határozottan figyelembe veszi, hogy a nevelés, mint társadalmi jelenség, a társadalom általános fejlődéstörvényeinek van alávetve, hogy a nevelést mindig konkrét történelmi viszonyok között kell vizsgálni. A kommunista pedagógia a szocialista termelési viszonyokon felépülő, új társadalmi rend fejlődésének feltételei között, a kapitalizmusból a szocializmusba és a szocializmusból a kommunizmusba történő átmenet konkrét történelmi időszakában folyó nevelés tudományos vizsgálata.

* A Magyar Tudományos Akadémián 1952. jún. hó 30-án tartott előadás.

¹ Pedagógiai Szemle. II. évf. 3. szám.

² Nem mintha ez nem volna fontos kérdés, különösen egy új társadalmat létrehozó forradalom után, amikor a felnőttek régi nézetei gátolják az új társadalom kibontakozását és fejlődését.

A Szovjetunióban lefolyt vitának említett fontos zárócikke szerint a nevelés legfőbb jegye, amely meghatározza a nevelésnek, mint társadalmi jelenségnek lényegét, az, hogy milyen célból gyakorolnak hatást a növendék lelkére, milyen irányban halad az ifjúság fizikai és szellemi fejlődése. Meghatározásunk — úgy gondolom — tartalmazza a kommunista nevelés e legfőbb jegyét, amennyiben rámutat, hogy a kommunista nevelés rendszerében a növedékeket érő hatás az emberi egyéniség sokoldalú fejlődésének, vagyis a szellemi és testi munka szétválasztása által előidézett egyoldalúság felszámolásának irányában hat, és a kommunista társadalom aktív, öntudatos építőit és védelmezőit alakítja ki.

Ebből következik, hogy a kommunista nevelés elvileg, gyökeresen különbözik a burzsoa neveléstől és a társadalmi nevelés minden eddigi előző formájától, ezektől nem csupán mennyiségi különbség választja el, hanem minőségi különbség is. A kommunista nevelés az emberi társadalom eddigi legmagasabb fokának minőségileg új, minden eddiginél magasabbrendű nevelése.

Ezek szerint meghatározásunk arra a felfogásra épít, hogy a nevelés a felépítményhez tartozó társadalmi jelenség, annak szerves része. Határozottan megvilágítja, hogy a kommunista nevelés annak a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak szülötte, amely új korszakot nyitott meg az emberiség történetében, megsemmisítette a burzsoa viszonyokat és új, szocialista termelési viszonyokat hozott létre. Ezeknek az új termelési viszonyoknak nem felelt meg többé a társadalmi nevelés burzsoa rendszere, amely a tőkés termelési viszonyok alapján jött létre, és így ezt a régi alapot szolgálta és erősítette. A kommunista nevelés a szocialista termelési viszonyokból, az új alaphól ered és azt van hivatva szolgálni és erősíteni.

II

A nevelés felépítményjellege

Sztálin elvtárs zseniális nyelvtudományi munkáinak megjelenése után a Szovjetunióban »A nevelés mint társadalmi jelenség sajátosságai«-ról — amint erre már hivatkozás történt. — rendkívül jelentős vita alakult ki. Ez a vita — felhasználva a kritika és önkritika fegyverét — többek között azzal a jelentős eredménnyel zárult, hogy tisztázta a nevelés felépítményjellegét.

A vita során több helytelen nézet vetődött föl. A vita egyes résztvevői a nevelést nem sorolták a felépítménybe.

1. Volt olyan állítás, amely szerint a nevelés a nyelvhez hasonlóan közömbösséget tanúsít az osztályokkal szemben. Ez az állítás arra épített, hogy a nevelés csupán valami »általános« folyamat, amelyben ú. n. »időt álló elemek« játszzák a főszerepet. Ezeket a pedagógiai tapasztalat állítólag évszázadokon

keresztül halmozta fel, és az alap és felépítmény megváltozásával minőségileg nem alakulnak át, legfeljebb az új felépítmény »valamilyen fokban« hatást gyakorol rájuk.

A vita zárócikke leszögezte, hogy a nevelésnek — a nyelvtől eltérően — az osztálytársadalmakban élesen megnyilvánuló osztályjellege van. »Az az állítás, hogy a nevelés a nyelvhez hasonlóan közömbösséget tanúsít az osztályokkal szemben, durva hiba. Tartalom nélkül nincs nevelés; az olyan nevelés pedig, amelynek valamiféle tartalma van és nem valami 'általános' folyamat, nem tanúsíthat közömbösséget az osztályok iránt. Még az olvasás, az írás, számolás, a munkaműveletek stb. oktatása, a tudomány alapvető ismereteinek átadása is meghatározott világnézet szemszögéből történik.«³

Sztálin elvtárs tanítása szerint a nyelvet nem ez vagy az az alap, nem a régi vagy az új alap hozza létre egy adott társadalmon belül, hanem századok folyamán a társadalom történetének és az alapok történetének egész menete. A nyelvet nem valamelyik osztály hozza létre a maga szükségleteinek kielégítésére, hanem valamennyi osztály, az egész társadalom valamennyi osztálya, az egész társadalom szükségleteinek kielégítésére. Nyilvánvaló, hogy ezt a nevelésről nem lehet elmondani »Olyan nevelés, amelyet a társadalom alkotott, amelynek az osztályoktól független állandó alapja, eljáráskészlete és elvei vannak, az osztálytársadalomban nincs...«⁴ A nevelés az osztálytársadalmakban mindig ennek vagy annak az osztálynak a szükségleteit elégíti ki. Minden osztály a maga osztályérdekeinek megfelelően meghatározza a nevelés célját, feladatait, és kidolgozza azokat az elveket, módszereket, amelyek az általa kitűzött nevelési célok, feladatok megvalósításához szükségesek, továbbá létrehozza a nevelésnek azt a szervezetét, kiválogatja és kiképzí azokat a kádereket, amelyben és akikkel saját nevelését megvalósítja.

2. Egyesek azon az alapon tagadták a nevelés felépítményjellegét, hogy a nevelés közvetlenül a termeléssel függ össze és hogy a nevelésben a termelő munka, a termelőerők fejlődése közvetlenül és egyszerre tükröződik, nem pedig az alaphoz végbement változások után.

Ez az állítás abból indul ki, hogy a nevelés a munkaerő újratermelésének egyik eszköze, hogy az ember a termelőerők legfontosabb eleme. Ezzel kapcsolatban először is azt kell látnunk, hogy az embert csupán mint a termelőerők egyik elemét feltüntetni az emberről alkotott marxista felfogás elferdítése. Másodszor pedig a neveléstörténet gondos tanulmányozása meggyőző bennünket arról, hogy »sem a családi nevelés, sem a szervezett óvodai nevelés, sem az általános oktatás egész rendszere — az intézmények, tanmenetek, tantervek, módszerek stb. — nem tükrözik közvetlenül a termelőerők fejlődési színvonalát.«⁵

³ Pedagógiai Szemle. Idézett cikk. 216. l.

⁴ U. o.

⁵ Id. c. 219. l.

3. A vita során Poznanszkij professzor szembeállította a nevelést a nevelésre vonatkozó nézetekkel és a nevelői intézményekkel és azt mondta, hogy a nevelésre vonatkozó nézetek és a nevelői intézmények a felépítmény-jellegű jelenségek körébe tartoznak, míg a nevelés nem.

Megállapítást nyert, hogy tarthatatlan minden olyan próbálkozás, amely a nevelést, a nevelési intézményeket és a pedagógiai nézeteket különálló részekre tagolja, ezek egyikét a felépítménybe sorozza, másikat pedig a nem felépítményi jellegű jelenségek közé.

»A pedagógiai nézetek, amelyek a legszorosabb kapcsolatban állnak a politikai, filozófiai és egyéb nézetekkel és a nevelés, amely a családban és a társadalmi fejlődés bizonyos fokán külön erre a célra létesített nevelési intézményekben és szervezetekben valósul meg (óvodákban, különböző típusú iskolákban, iskolán kívüli intézményekben, gyermek- és ifjúsági szervezetekben stb.) — vagy az adott felépítménybe tartoznak, vagy a régebbi felépítmény elemei, maradványai, csökevényei, vagy a jövődő felépítmény csírái, előfeltételei. Az olyan pedagógiai nézetek és az ezeknek megfelelő nevelési intézmények, amelyek nem a fennálló gazdasági alapot szolgálják, nem tartoznak az adott alap által létrehozott és annak erősítésére szolgáló adott felépítményhez. Országunkban a régi felépítmény csökevényeihez tartoznak pl. a vallásos nézetek és az ezeknek megfelelő vallásos intézmények (az egyház, egyházi tanintézetek, stb.). A kapitalista országokban a kommunista párt politikai, filozófiai, pedagógiai és egyéb nézetei és az ezeknek megfelelő intézmények (proletár szervezetek, sajtó, nevelési intézmények stb.) a jövődő szocialista felépítmény előfeltételei.«⁶

Teljesen érthető, hogy az antagonisztikus társadalmakban a nevelésre vonatkozólag különböző, egymást kizáró nézetek, különböző pedagógiai eszmék és elméletek állanak fenn. Ennek magyarázata, hogy az antagonisztikus társadalom gazdasági alapja belső ellentmondásokat tartalmaz. A tőkés társadalomban pl. létezik burzsoa és proletár nevelés, amelyek kíméletlen harcot folytatnak egymással, tükrözvén a burzsoázia és a proletáriatus osztályharcát. Valamennyi osztálytársadalomban ezenkívül megvannak a régi társadalmi rend nevelésének maradványai. A burzsoa társadalomban pl. még sokáig élnek a feudális nevelés csökevényei. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején, a proletárdiktatúra időszakában is, a régi burzsoa nevelés számos maradványa segíti a letűnt uralkodó osztályokat és a még föl nem számolt kizsákmányolókat az egyre inkább győzedelmeskedő szocialista rendszer elleni harcukban.

A Szovjetunióban ellenben, a megvalósult szocializmus országában, amely a szocializmusból a kommunizmusba halad, megszűnvn az antagonisztikus osztályellentétek, megszűnt a társadalmi tudat antagonisztikus volta is. Itt először figyelhetünk meg teljes egészében olyan nevelést, amely többé nem

⁶ Id. cikk. 221. l.

egy osztály kapzsi érdekeit szolgálja, amely nem a kizsákmányolók érdekeinek megfelelő nézeteket olt az ifjú nemzedék lelkébe, hanem az egész társadalom szükségleteit elégíti ki és egységes politikai, jogi, erkölcsi, művészi és filozófiai nézetek alapján egységes szellemben neveli az ifjúságot.

4. A vita során felmerült a nevelés biológizálásának veszélye. Voltak olyanok, akik a nevelés folyamatát úgy tüntették fel, mint valami változatlan biológiai folyamatot és azt állították, hogy a nevelés, mint ilyen, minden körülmények között egyforma marad és nem függ sem a termeléstől, sem az alaptól, sem a felépítménytől. Eszerint döntők a nevelés* szemponyjából a növendékek érzékszerveinek, idegrendszerének, agyának sajátosságai, minősége, állapota, és az oktató-nevelő folyamat megszervezését végeredményben a nevelés tartalmi elemein kívül ezek a biológiai tényezők határozzák meg.

Ma sokat hangsúlyozzuk Pavlov tanításainak nagy jelentőségét a pedagógia és a lélektan szempontjából. Az említett zárócikk is hangsúlyozza, hogy a kommunista nevelés lényegére és különleges sajátosságaira vonatkozó kérdés kidolgozásával szoros kapcsolatban alaposan tisztázni kell a pedagógia és a pavlovi fiziológia közötti kapcsolat és kölcsönös viszony problémáját. Mégis a legdurvább tévedésnek minősíti a fenti állítást, mondván, hogy a nevelés ilyen biológizálását még a burzsoa pedagógia sem engedi meg magának. A nevelés folyamata nem fiziológiai folyamat, és maga Pavlov sem állította azt, hogy a nevelés fiziológiai mechanizmusa meghatározza a nevelésnek, mint társadalmi jelenségnek lényegét és sajátosságait.⁷

A fentiek természetesen nem mondanak ellent annak, hogy a nevelésnek vannak olyan különleges törvényszerűségei is, amelyek a gyermekek életkori sajátosságaiból, biológiai és szellemi fejlődésük sajátos menetéből erednek. A gyermekek és az ifjúság életkori sajátosságai meghatározott követelményeket támasztanak a nevelői eszközök, az oktatás anyaga, a nevelés és oktatás módszerei és eljárásai kiválogatásával szemben. Éppen ezért a neveléstudománynak fontos feladata, hogy felderítse a nevelés és a fejlődés közti viszony problémáját különböző szempontokból és a nevelés különböző szakaszain. Ezen a téren a neveléstudomány rendkívül elmaradt.⁸

Mindezek után nem lehet aggódalmunk, hogy a nevelést a felépítménybe soroljuk, és Sztálin elvtársnak a felépítményről szóló valamennyi megállapítását a nevelésre is alkalmazzuk. Ezek szerint :

a) Minden alapnak megvan a saját nevelése.

b) Ha megváltozik az alap, megváltozik a nevelés. Ha megszűnik az alap, megszűnik a neki megfelelő nevelés is. Ha létrejön az új alap, létrejön

⁷ Nálunk sokszor elég meddő vita folyik arról, hogy a pszichológia természettudomány-e, vagy társadalomtudomány. Véleményem szerint a lelki jelenségek sem azonosíthatók e jelenségek fiziológiai mechanizmusával. Tehát amit az idézett zárócikk a nevelés és a pavlovi fiziológia közötti kapcsolatra vonatkozólag megállapít, megszívlelendő a pszichológia és a pavlovi fiziológia közötti viszony kutatásánál is.

⁸ Lásd id. cikk.

a neki megfelelő új nevelés. Az új nevelés a régi megsemmisítése útján jön létre. A nevelés ilyen vagy olyan formája egy korszak terméke, egy gazdasági alap terméke.

c) A nevelés azt az osztályt védi, amelynek szolgálatára létrejött, tehát tevékeny jellegű, hatalmas aktív erő az alap védelmében.

d) A nevelés nem áll közvetlen kapcsolatban a termeléssel, azt csak az alapon, a termelési viszonyokon keresztül tükrözi.

A nevelésnek a felépítményhez való tartozása nem jelenti a haladó pedagógiai hagyományok elvetését. A kommunista nevelés kritikailag feldolgozza és magában foglalja mindazt az értéket, amit az évezredek pedagógiai tapasztalat létrehozott. A minőségileg új, kommunista pedagógiára is vonatkozik Lenin megállapítása: »A proletárkultúra nem pattan elő készen valahonnan, ismeretlen helyről... A proletárkultúrának ama felhalmozott tudás törvényszerű fejlődése útján kell létrejönnie, amelyet az emberiség a kapitalista társadalom, a földesúri társadalom, a bürokratikus társadalom nyomása alatt dolgozott ki.«⁹

* * *

A nevelésről, mint felépítményről szóló tanítás nagy horderejű a magyar pedagógusok számára. Fegyvert ad a kezükbe, hogy a nevelésnek minden fajta marxista köntösbe bújtatott, de lényegében ellenséges irányzatú meghatározásával szembeszálljanak.

Még 1949-ben és 1950 elején is egyetemünkön és főiskoláinkon a tanárjelöltek, különböző átképző tanfolyamokon a pedagógusok széles rétegei a nevelésnek következő meghatározását tanulták meg:

»Miért nevelt, amióta csak ember él a földön, s miért fog mindig is nevelni a társadalom? Nyilván azért, hogy az ifjú nemzedéket hozzá hasonlítsa az idősebbhez, hogy a gyermekek belenővekedhessenek a felnőttek életformáiba, hagyományaiba és intézményeibe. *Ebből következik, hogy a nevelés a társadalomnak, a társadalmi berendezkedésnek fenntartására, az idősebbek helyébe lépő ifjabb nemzedékekre való változatlan átszármaztatására, a meglévők megőrzésére törekvő, tehát lényegéből folyóan konzervatív funkció.* (Kiemelés tőlem: Á.Gy.) Ez természetes is: ha a nevelés a társadalom funkciója, akkor ez azt jelenti, hogy a társadalom határozza meg, alakítja a nevelést valamennyi mozzanatában, nem pedig fordítva a nevelés a társadalmat. A nevelés csak akkor változik meg, alakul át, szolgál új célokat és törekvéseket, ha a társadalom megváltozik, ha a társadalom igényei átalakulnak, eszményei megújodnak.«¹⁰

A nevelésnek ez a felfogása hasonlít a jobboldali szociáldemokrácia olyan opportunist, revizionista nézetéhez, mint amilyen Kautsky elmélete a termelőerőről. Sztálin elvtárs leplezte le és gúnyolta ki Kautskynak ezt az elméletét.

⁹ Lenin—Sztálin: Az ifjúságról. Szikra kiadás, Budapest, 1950. 117. l.

¹⁰ Faragó—Kiss: Az új nevelés kérdései. Egyetemi nyomda. Bp., 1949. 15—16. l.

Kautsky mindent a termelőerők színvonalával akart megmagyarázni, szerinte senki nem visel felelősséget a történelmi események alakulásáért, sem egyén, sem párt, mert hiszen a történelem alakulását teljesen meghatározzák a termelőerők. Az ember csak tehetetlen báb. Hogy a II. Internacionále opportunistái elárulták a munkásmozgalmat, ugyan ki tehet erről, nyilván a termelőerők színvonala.

Nos, a nevelés fenti meghatározásának kitalálói is úgy képzelték, hogy azzal a megállapítással, hogy a társadalom meghatározza a nevelést, ha megváltozik a társadalom, megváltozik a nevelés is, — eleget tettek a marxizmusnak. A nevelés különben passzív, konzervatív folyamat. Nyilvánvaló ennek a jobboldali szociáldemokraták »kiherélte« marxizmusának analógiájára készült meghatározásnak romboló, ellenséges tendenciája. Ez az ellenséges meghatározás egyébként megfelel a pedológusoknak a nevelésről alkotott felfogásának. A pedológusok is passzív folyamatnak tartják a nevelést, amelynek nincsen tudatos célja, amelyet eleve meghatároz — többek között — a gyermeknek változhatatlannak vélt társadalmi környezete.

Mindezzel szemben mi világosan látjuk Sztálin elvtárs tanításai alapján, hogy a kommunista nevelés hazánkban a szocialista társadalomért folyó harc hatalmas, erős fegyvere. A nevelés nem követi passzív módon a társadalom fejlődését, nem kullog az alap és felépítmény megváltozásának nyomában, hanem visszahat az alapra és tevékenyen támogatja annak további fejlődését. A mi pedagógusainknak a nevelést tudatosan a szocialista társadalom felépítésének szolgálatába kell állítaniok, kiváló szakképzettségű, kommunista világnézetű, kommunista erkölcsű új nemzedéket kell fenevelniök. Elvetjük a jobboldali szociáldemokratáknak és a pedológusoknak cél nélküli pedagógiáját és azt állítjuk, hogy a kommunista nevelést elsősorban a szocializmusért, majd a kommunizmusért vívott harc politikai célkitűzései határozzák meg és a nevelés, oktatás módszereit is eszerint kell megszabni, kidolgozni.

Igaz, hogy a társadalom megváltozásával megváltozik a nevelés is, a szocialista termelési viszonyok létrejöttével valóban új nevelés jött létre. Azonban amikor ez az új nevelés létrejön, maga is hatalmas erővé válik és részt vesz az új társadalom alapjának és felépítményének megszilárdításában, a régi alap és a régi felépítmény lerombolásában azáltal, hogy új embereket nevel fel. A nevelés tehát nem passzív, hanem rendkívül aktív, tudatos folyamat.

III

A kommunista nevelés szerepe a szocializmus és a kommunizmus építésében

A marxizmus klasszikusai kijelölték a kommunista nevelés helyét a szocializmus és a kommunizmus építésében.

A kommunista nevelés szerepének fontossága először is a néptömegeknek a szocialista társadalomban lehetővé váló hatalmas arányú gazdasági és kulturális

felemelkedéséből, a szocialista és kommunista építésnek gigantikus feladataiból érthető meg.

De a kommunista nevelés és főképp e nevelés eszmei irányultságának döntő szerepe abból a marxista tanításból következik, hogy a tudat elmarad a társadalom anyagi életfeltételeinek fejlődése mögött. Ez a tétel érvényes a kapitalizmusból a szocializmusba és a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet idejére is. A tudatnak ez az elmaradása abban nyilvánul meg, hogy a régi, letűnő eszmék, nézetek, szokások és hagyományok tovább élnek akkor is, amikor a körülmények, amelyek őket létrehozták, már gyökeresen megváltoztak.

Az emberek tudatában meglévő kapitalista csökevények különösen nagy veszedelemet jelentenek a szocializmusért folytatott harc szakaszában, amikor még a kapitalizmust felváltó új társadalmi rend nem szilárdult meg tartósan.

Sztálin elvtárs a Bolsevik Párt XIII. Kongresszusának eredményeiről 1924-ben tartott beszámolójában így mutatott rá a kommunista nevelés fontosságára :

»A régi szokások és módszerek, hagyományok és előítéletek, amelyeket a régi társadalomtól örököltünk, nagyon veszélyes ellenségei a szocializmusnak. Ezek a hagyományok és szokások hatalmukban tartják a dolgozók milliós tömegeit, néha magukkal sodorják a proletariátus egész rétegeit, néha még a proletárdiktatúra létét is igen nagy mértékben veszélyeztetik. Ezért a harc e hagyományok és szokások ellen, feltétlen leküzdésük munkánk minden területén, *végül az új nemzedékek nevelése a proletár szocializmus szellemében* (kiemelés tőlem : Á. Gy.) — pártunknak olyan soronlévő feladatai, amelyeknek teljesítése nélkül a szocializmus győzelme lehetetlen«. ¹¹

Mindannyian emlékszünk még Rákosi elvtársnak a DISZ első kongresszusán, 1950 június 17-én elmondott beszédére. Rákosi elvtárs Sztálin elvtárs fenti tanítását a mi viszonyainkra is vonatkoztatja. »Ismétlem : — jelentette ki — a mi fejlődésünk mostani szakaszában a legnagyobb kerékkötőnk, továbbhaladásunk egyik legsúlyosabb gátja a régi tőkés időkől örökölt szokások és előítéletek tömkelege. Ezt kell minél gyorsabban leküzdeni és ebben a küzdelemben óriási szerepet szánunk a mi lelkes, lendületes, önfeláldozó, jövőbe tekintő ifjúságunknak. ¹²

Rákosi elvtárs külön kiemeli a fejlődést akadályozó régi örökségek közül az egyházi reakció romboló munkáját. Ebből az következik, hogy a szocializmus építése terén a klerikális reakció, és az idealista, vallásos ideológia elleni harcnak is a kommunista nevelés nélkülözhetetlen eszköze.

¹¹ Sztálin Művei 6. Szikra. Bp., 1951. 275. l.

¹² Rákosi Mátvás : A békéért és a szocializmus építéséért. Szikra. Bp., 1951. 342—343. l.

Annak ellenére, hogy a szocializmus győzelmével, az osztályok felszámolása után a társadalom teljes politikai és erkölcsi egységének a létrehozásával az embereket egyre jobban áthatja a kommunizmus eszméje, a nevelés jelentősége nem csökken, hanem fokozódik. A Szovjetunióban éppen azért, mert ellenséges osztályok nincsenek, a fejlődésnek szinte egyetlen gátja a tudat viszonylagos elmaradottsága. Az ellenséges kapitalista országok propagandájukkal már csak a tudatban meglévő kapitalista esőkevényekre támaszkodhatnak és igyekeznek ezeket élesztetni.

Sztálin elvtárs éppen ezért a Bolsevik Párt XVIII. Kongresszusán a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszakára egyik legfontosabb feladatul a káderek marxista-leninista képzését jelölte meg. »El kell ismernünk, mint sarkigazságot — mondotta —, hogy mennél magasabb a párt- és az állami munka bármely ágában működő funkcionáriusok politikai színvonala és marxista-leninista tudatossága, annál magasabb színvonalú és termékenyebb maga a munka, annál hatékonyabbak a munka eredményei és — megfordítva — mennél alacsonyabb a funkcionáriusok politikai színvonala és marxista-leninista tudatossága, annál valószínűbbek a bajok és kudarok a munkában, annál valószínűbb maguknak a funkcionáriusoknak elsőkélyesedése és elkorcsosodása, kicsinyes, korlátolt látókörü praktikusokká, annál valószínűbb elfajulásuk. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy ha képesek volnánk kádereinket a munka minden ágában ideológiailag kiképezni és politikailag annyira megedzeni, hogy szabadon tudjanak tájékozódni a belső és nemzetközi helyzetben, ha őket teljesen érett marxistákká-leninistákká tudnók tenni, akik komoly hiba nélkül meg tudják oldani az ország vezetésének kérdéseit, akkor minden alapunk meg volna arra, hogy összes kérdéseink kilencziedrészét már megoldottnak tekintsük.«¹³

A Bolsevik Pártnak egész sor külön határozata hívja fel a figyelmet a szovjet emberek, az ifjú nemzedék ideológiai és politikai nevelésének döntő fontosságára. Zsdánov elvtárs a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 29. évfordulóján tartott beszámolójában kidomborította, hogy a szocialista öntudat meggyorsítja a szovjet társadalom előrehaladását, megsokszorozza erejének és hatalmának forrásait és ezzel kapcsolatban hangsúlyozta az ifjúság politikai nevelésének jelentőségét. Ugyancsak Zsdánov elvtárs a Bolsevik Pártnak a »Csillag« és »Leningrád« folyóiratokkal kapcsolatban hozott határozatáról tartott előadásában az ifjúság ideológiai-politikai nevelése számára a következő programot adta: »Az ifjú szovjet nemzedék feladata — mondotta — megszilárdítani a szocialista szovjet rendszer erejét és hatalmát, teljes egészében felhasználni a szovjet társadalom mozgatóerőit jólétünk és kultúránk új, példátlan felvirágozásáért. Az ifjú szovjet nemzedéket, hogy e hatalmas feladatokat végrehajtsa, állhatatosnak, merészeknek, élénknek és olyannak kell

¹³ Sztálin rövid életrajza, Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkva, 1947. 147—148. l.

nevelni, hogy ne ijedjen meg az akadályoktól, hogy bátran szembeforduljon velük és le tudja győzni azokat. A szovjet embereknek művelt embereknek kell lenniök, magasfokú kulturális és erkölcsi igényekkel és ízléssel.«¹⁴

Bulganyin elvtárs a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 33. évfordulóján a Szovjetunió hatalmas eredményeinek ismertetése után, rátérve a feladatokra, elsőként az ideológiai képzés, a nevelés kérdéseit említette meg: »A szovjet társadalom fejlődésében egyre nagyobb jelentőséget nyer kádereink eszmei-elméleti megszilárdulása. A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet körülményei köteleznek bennünket, hogy magasabb színvonalra emeljük az egész ideológiai munkát, elérjük a dolgozók kommunista nevelés-ügyének további javulását. A kommunizmus nem épülhet fel anélkül, hogy embereink tudatában teljesen le ne küzdenénk a kapitalizmus csökevényeit... Állhatatosan tökéletesítenünk kell munkánkat a különféle szakmai káderek marxista-leninista nevelése terén, segítenünk kell a kádereket, hogy elsajátítsák a társadalom fejlődési törvényeinek tudományát.«¹⁵

A nagy marxista teoretikusok, a Bolsevik Párt és Pártunk vezetőinek fenti nyilatkozatai is arra mutatnak, hogy a kommunista nevelésben a leglényegesebb a nevelés eszmei-politikai irányultsága, vagyis az ifjú nemzedék kommunista világnézetre való nevelése. Csak a kommunista öntudat magas fejlettségi fokán álló ifjú nemzedék képes teljes egészében felhasználni a szocialista társadalom mozgatóerőit a további fejlődés érdekében. Csak fejlett kommunista öntudattal bíró ember képes levonni magatartására és tetteire vonatkozólag valamennyi következményét annak a kapitalista termelési viszonyoktól gyökeresen különböző helyzetnek, hogy a termelőerők többé nem a kizsákmányolók, hanem a dolgozók birtokában vannak. Csak fejlett kommunista öntudat nyújthat biztosítékot a termelés mennyiségi és minőségi fejlesztésére, a szocialista munkaverseny további kibontakoztatására. Fejlett kommunista öntudat nélkül nem lehet a szocialista termelési viszonyokon létrejött felépítményben: pl. a kommunista párt, a szocialista állam politikájában, a szocialista-realista művészetben rejlő hatalmas szervező- és mozgatóerőket a szocializmus építésének szolgálatába állítani. A kommunista öntudatból fakadnak a szocialista társadalom olyan mozgatóerői, mint a dolgozó nép egyre jobban kibontakozó erkölcsi és politikai egysége, mint a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus.

¹⁴ Zsdanov: A művészet és filozófia kérdéseiről. Szikra. Bp., 1949. 131—132. l.

¹⁵ Szabad Nép. 1950. nov. 9. szám.

IV

Feladatok

A kommunista tudatosságra, a kommunista világnézetre való nevelés elsősorban az iskolában — a tanítási órákon folyik.

Fel kell vetnünk őszintén, hogy bár Pártunk II. Kongresszusa óta sokat fejlődött az iskolai oktatás eszmei-politikai színvonala, a világnézetre nevelés még mindig gyöngye pontunk. Ennek főoka, hogy pedagógusaink még nehezen tudják a szakmai anyagot úgy tanítani, hogy az világnézetet formáló erővé váljon. Az 1950—51. tanévben még általában az volt a hiba, hogy az iskolákban túl kevés tárgyi ismeretre tanítottak és az egyes szaktárgyak óráin túl sok volt az általános politikai frázis. Ez ma is hiba, bár az idei tanévben kétségtelenül sokat emelkedett a tanulmányi színvonal. Megfigyelhető volt azonban, hogy egyes pedagógusok most az ellenkező hibába is beleestek, a szaktárgyi ismeretek átadását nem kötötték össze a kommunista öntudatra való neveléssel.

Pedagógusaink még nem értették meg mélyen az iskolai oktatás főfeladatát, amely abban áll, hogy a felnövekvő nemzedéket a tudomány alapjaival és ezen keresztül tudományos kommunista világnézettel, mint a környező világ lényegének és fejlődési törvényeinek hű kifejezőjével, valamint annak átalakításában megbízható vezetővel — fegyverezzük föl.

Öröndetes azonban, hogy a Köznevelési Minisztérium ma már világosan látja a világnézetű nevelés fogyatékoságait. Éppen ezért a következő iskolai évben kezdődő pedagógus továbbképzés egyik célkitűzését abban jelölte meg, hogy az ideológiai továbbképzésbe fokozatosan be kell vonni szinte valamennyi pedagógusunkat és az ideológiai továbbképzésnek az eddiginél jobban kell segítenie a pedagógusok marxista-leninista világnézetének a kialakítását.

A kommunista nevelés sikerének valóban egyik kulcskérdése a pedagógusok szilárd kommunista világnézetének kialakítása. Az a tanár, vagy tanító, aki szilárdan áll a kommunista világnézet alapján, jól ismeri a dialektikus-történelmi materializmus tételeit és ugyanakkor birtokában van annak a gazdag tudományos anyagnak, amelyen a dialektikus-történelmi materializmus tételei alapulnak, az elkerüli az üres politizálás veszélyét, a politikai frázispuffogatást a történelemórán, a fizikaórán és a többi tárgyak óráin egyaránt. Az ilyen pedagógus munkája nyomán a tanulóknak valóban szilárd kommunista öntudat alakul majd ki, amely a valóság : a természet és a társadalom tényeinek, fejlődésének ismeretén, mint biztos alapon nyugszik. Ifjúságunk csakis az így kialakult öntudattal felvértezve tud majd ellentállni mindenféle ellenséges ideológiai behatásnak, így tudja többek között végleg legyőzni a káros nacionalizmust, a kozmopolitizmust, a vallásos világnézetet, amely jelenleg sok pedagógus és ifjú fejében »békésen« megfér a betanult marxista politikai frázisokkal. Csak ebben az esetben sikerül pedagógusainknak, a tanítási órán szocialista hazafiságra, fegyelmezettségre, kommunista erkölcsre nevelni.

Nevelőinknek a nagyszerű szovjet pedagógiát kell ezen a téren is példának tekinteni, amely határozottan figyelmeztet bennünket, hogy »a tanításban a világnézet nem függvénye az oktatásnak, nem mechanikus csomagolása a politikának, hanem a tananyag lényegének szerves, elkerülhetetlen következménye.« (Szkatkin.)

Jól meg kell szívlelnünk azonban Leninnek a kommunista világnézet nevelésére adott alapvető útmutatásait. Eszerint a kommunizmus nem készen kapott, betanult formulákból, tanácsokból, receptekből, előírásokból, programokból áll, hanem az alkotó gyakorlati munka vezérfonala. A kommunista világnézetre való nevelés tehát olyan nevelési és oktatási módszerek alkalmazását követeli meg, amelyek következtében az ifjú nemzedék önálló alkotó munkára lesz képes, és tudását össze tudja kapcsolni a szocializmus építéséért folyó harccal. »Munka nélkül, harc nélkül, fabatkát sem ér a kommunizmusnak a kommunista brosúrákból és művekből bemagolt ismerete, mert ez az elmélet és gyakorlat közötti régi szakadás folytatása volna, azé a régi szakadásé, amely a régi polgári társadalom legviSSzatasztóbb vonása volt.«¹⁶

Lenin útmutatásaiból egyenesen következik, hogy a kommunista nevelés nem folyhat csupán a tanítási órákon, az iskolában. A pedagógusnak az ifjú nemzedék egész életét kell megszerveznie úgy, hogy az azt érő valamennyi hatás a kommunista öntudat erősítését, a kommunista világnézet kialakítását szolgálja. A kommunista öntudat csak egységesen megszervezett nevelői és oktatói munka eredménye lehet.

A tantárgyakon keresztül ható nevelői tevékenység mellett véleményem szerint most a nevelés döntő láncszeme az iskolai közösség megszervezése. A tanulók és a pedagógusok közössége nélkül, vagyis az iskolai közösség nélkül nem alakulhat ki öntudatos fegyelem, szocialista viszony a munkához és nyilván enélkül nincs tevékeny hazafiságra nevelés sem. A kommunista öntudat csak a tapasztalatra épülhet föl. Nagyon találó erre vonatkozólag idézni Szkatkinnak az Ucsityelszkaja Gazeta 1951 március 24-i számában megjelent cikkéből a következő részletet: »A. Sz. Makarenko nagyon határozottan megbírálta a szavakkal történő nevelést, a végnélküli fecsegést különféle jó dolgokról: hiába verik bele az emberbe a legmakacsabb kitartással a dicséretre méltó gondolatokat és ismereteket, pusztán időtöltés marad ez, s legjobb esetben azt érzük el vele, hogy az ember képmutatóvá, vagy gramafonná válik.« Azt a tudatot, amely nem a tapasztalaton épült föl, A. Sz. Makarenko erőtlennek és magánosnak tartotta. A. Sz. Makarenko az ilyen tudatot képtelennek tartotta arra, hogy gyakorlatilag bármit is keresztül vigyen és ezért társadalmunk szempontjából veszélyesnek is tekintette. Ahhoz, hogy a tudatot a tapasztalatra építsük föl, szükség van a cselekvés útján történő gyakorlásra, az ilyen gyakorlás gyakorlóterének pedig A. Sz. Makarenko a közösséget tartotta.«¹⁷

¹⁶ Lenin—Sztálin: Az ifjúságról. Szikra. Bp., 1950. 115. l.

¹⁷ A neveléstudomány és az iskola. Köznevelés. 1951 július 1-i száma.

V.

Szovjet nevelés, magyar nevelés

Befejezésül elevenítsük föl a következő tételt: »A kommunista nevelés a szocialista termelési viszonyokon felépülő, új társadalmi rend fejlődésének feltételei között, a kapitalizmusból a szocializmusba és a szocializmusból a kommunizmusba történő átmenet konkrét történelmi időszakában folyó nevelés.« Ezek szerint kommunista nevelésről beszélhetünk minden olyan országban, amelyben proletárdiktatúra van. Így tehát kommunista nevelés folyik a Szovjetunióban és azokban a népi demokratikus államokban, amelyek a proletárdiktatúra funkcióit gyakorolják.

Nem lehet természetesen azonossági jelet tenni a Szovjetunióban folyó kommunista nevelés és a népi demokratikus országokban folyó kommunista nevelés közé. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus országok a fejlődés különböző szakaszaiban vannak: míg a népi demokratikus országokban csak most térnek át a kapitalizmusról a szocializmusra, a Szovjetunióban már felépült a szocializmus és diadalmasan folyik a kommunizmus építése.

A Szovjetunióban folyó kommunista nevelés éppen azért hasonlíthatatlannabb fejlettebb, mint a miénk. Ezért tekintjük a szovjet nevelést példaképnek, tanítómesternek. A szovjet és magyar nevelés viszonyára is érvényes az, amit Révai elvtárs általában a két kultúra viszonyáról mondott: »A Szovjetunió Kommunista Pártjának gazdag tapasztalatait nemcsak az államszervezés és a gazdasági építés, nemcsak a technika, nemcsak az osztályharc területéről vehetjük át és hasznosíthatjuk, hanem hasznosíthatjuk és átvehetjük a tapasztalatokat az új, szocialista kultúra megteremtésénél is. Ez nem is lehet máskép. Mi a szocializmust építjük, az új magyar kultúra szocialista kultúra lesz, meríteni tehát elsősorban és döntően annak az országnak a kultúrájából meríthetünk, amelyben a szocializmus már győzelmesen felépült és amely a kommunizmusba való átmenetnél tart.«¹⁸

Azok a szép sikerek, amelyeket sok nevelőnk a szovjet pedagógia eredményeinek felhasználásával eddig is elért, arra vallanak, hogy pedagógusaink a szovjet pedagógiában egyre inkább a legmagasabbrendű erkölcsi és jellembeli tulajdonságokkal rendelkező, új, közösségi ember nevelésének tudományát látják.

Nem kétséges, hogy nevelésügyünk további fejlődésének kulcsa, hogy mennyire teszik pedagógusaink még inkább sajátjukká azokat a tapasztalatokat, amelyeket a szovjet pedagógia 35 év alatt felhalmozott.

Abból azonban, hogy a Szovjetunió pedagógiája egy magasabb fejlődési fokon lévő szocialista állam pedagógiája, nemcsak az következik, hogy a mi

¹⁸ Révai József felszólalása a M. D. P. II. Kongresszusán.

számunkra mintakép, hanem az is, hogy a mi nevelésünk előtt részben más feladatok is állanak még.

A népi demokratikus országokban és így hazánkban is a nevelésnek a belső osztályharcokhoz is maximális segítséget kell nyújtania. Nálunk még nincsenek teljesen felszámolva a kizsákmányoló osztályok, kíméletlenül folyik a harc a falusi burzsoázia, a kulákság ellen, a levert ellenség sem adta még fel a harcot, a reakció a legkülönbözőbb formában dühödten támad ellenünk. A Szovjetunióban pl. semmiféle szükség sincs már arra, hogy bármilyen korlátokat szabjanak a művelődés elé. Mi még alig, hogy csak áttörtük a levert uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát, és így még igen fontos harci kérdés a közép- és felsőfokú iskolákban a proletárdiktatúra követelményeinek megfelelő szociális összetétel biztosítása.

Ideológiai fronton is a legélesebb osztályharcot vívjuk — többek között — a különböző nacionalista megnyilvánulások és a klerikális reakció ideológiája ellen, amelyeket nálunk nemcsak a külső kapitalista környezet, hanem még az országon belül meglévő kispolgári és ellenséges környezet is táplál.

Tudjuk, hogy a Szovjetunióban is a legélesebb harc folyik a külső kapitalista környezet talajából táplálkozó burzsoa ideológiai behatásokkal szemben, pl. a kozmopolitizmussal szemben. De ez az ideológiai harc is részben más tartalmú, mint a miénk. A Szovjetunióban pl. már nem jelentkezik központi feladatként a klerikális-vallásos ideológia elleni küzdelem, a szovjet emberek nagyrészt immunisak már ezzel a méreggel szemben. A kommunista világnézet kialakításáért folyó erőfeszítés is másképpen vetődik fel a Szovjetunióban, mint nálunk, ahol a kommunista világnézeti nevelés még kezdetleges fokon áll. A szovjet neveléstudomány a párt segítségével évtizedes harcok után legyőzte a cári rendszer klerikális nevelési maradványait és a burzsoa pedagógiát és így a szovjet pedagógiai tankönyvek ezekről a kérdésekről már csak egészen röviden és szinte mint történelmi anyagról emlékeznek meg. Nálunk a Horthy-fasizmus nacionalizmusa, sovinizmusa, fajgyűlölete, továbbá a különböző klerikális, burzsoa-pedagógikus pedagógiai nézetek teljes felszámolása még hátralévő feladat. Neveléstudományunknak ezeknek a mi helyzetünkből adódó sajátos feladatoknak a megoldásához a leghathatósabb segítséget kell nyújtania.

Előfordul — szerencsére egyre kevésbé —, hogy a mi neveléstudományunk előtt álló sajátos feladatokról megfeledkezünk. Pedig egyenesen az ellenségnek kedvez, ha a szovjet pedagógia tanulmányozásából azt a következtetést vonjuk le, hogy a mi sajátos harci feladatainkat nem kell élesen felvetni. Ez ahhoz vezet, hogy akadályozzuk köznevelésünk eljutását arra a magas fejlettségi fokra, amelyen éppen a szovjet köznevelés áll. Tanulmányoznunk kell, sokkal inkább, mint eddig a szovjet pedagógiát, de nem azért, hogy mechanikusan alkalmazzuk, hanem hogy megtaláljuk azokat a mi viszonyainkból adódó döntő feladatokat, amelyeknek megoldása egyre közelebb visz bennünket a mintaképhez: a szovjet neveléshez.